

ЎЗБЕКИСТОН УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИЛИШИ

М. Абдурахмонова

Фарғона давлат университети доценти, и.ф.н.

manzura.abdurahmonova@mail.ru

Н.Имомова

Фарғона давлат университети катта ўқитувчиси (PhD)

А.Абдурахмонов

Фарғона давлат университети
ижтимоий иш йўналиши магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада инсон, айниқса ногиронлиги бўлган шахсларга, жумладан болалар ва ёшларга сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ҳамда маданий ҳаётида фаол иштирок этиши учун зарур ҳуқуқий, ташкилий шарт-шароитлар яратиши ва уларни ривожлантиришида пассив ҳамда актив интеграциясини муҳимлиги, шунингдек, алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш ҳақида инклюзив таълимдаги инклюзивликни баҳолашда, асосан инклюзияни қуйидаги: ногиронлиги бўлган ўқувчилар, сурункали касалликларга чалинган болалар, стрессга учраган оилалар фарзандлари, ҳомиладор ўқувчи қизлар ва ёш оналар тоифаларига алоҳида эътибор қаратиши зарурлиги кабилар ёритилган.

***Калит сўзлар.** Ижтимоийлашув, ижтимоий иш, инклюзия, инсон ҳуқуқлари, бола ҳуқуқлари, жисмоний ногиронлигик, ақлий ногиронлик, имконияти чекланганлик, қобилият*

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ УЗБЕКИСТАНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается важность пассивной и активной интеграции в создании и развитии необходимых правовых и организационных условий для людей, особенно инвалидов, в том числе детей и молодежи, для активного участия в их политической, социальной, экономической и культурной жизни, как а также поддержка детей с особыми образовательными потребностями. В оценке включения в инклюзивное образование в основном подчеркивается необходимость уделять особое

внимание категориям обучающихся с ограниченными возможностями здоровья, детям с хроническими заболеваниями, детям из стрессовых семей, беременным школьницам и молодым матерям.

Ключевые слова. Социализация, социальная работа, инклюзия, права человека, права ребенка, физическая инвалидность, умственная отсталость, инвалидность, способность.

КИРИШ.

Мамлакатимизда инсон кадр-қиммати, айниқса, ногиронлиги бўлган шахслар масалалари доимий диққат-эътиборда бўлиб, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, тўсиқсиз муҳит яратиш, жамиятга интеграция қилиш борасида изчил чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ногиронлиги бўлган шахслар мамлакатнинг сиёсий, ижтимоий, иқтисодий ҳамда маданий ҳаётида фаол иштирок этиши учун зарур ҳуқуқий, ташкилий шарт-шароитлар яратилмоқда. Айниқса, кейинги йилларда давлатимиз раҳбарининг шу масала бўйича муҳим қарор ва фармонлари қабул қилингани ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш, уларни умидсизлик ҳамда ишончсизлик кайфиятидан халос этиш, ҳаётга интилишини оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Республикамизда инклюзив таълимни ривожланишига бугунги кунда катта аҳамият қаратилмоқда, чунки, Ўзбекистонда инклюзив таълим – давлат сиёсати даражасига кўтарилган масалалардан биридир. Ногиронлиги бўлган болаларнинг умумтаълим мактабларига интеграциялашуви инклюзив таълим тизимининг ривожланишидаги табиий босқичдир. Бу жамият ва давлат томонидан ногиронлиги бўлган болаларга нисбатан муносабатни қайта кўриб чиқиш, нафақат уларнинг ҳуқуқлари тенглигини тан олиш, балки жамиятнинг бундай болаларга турли соҳаларда, шу жумладан таълимда ҳам кенг имкониятларни тақдим этиш мажбуриятини англаши билан боғлиқ.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

UNICEFнинг 2021-йилги янги ҳисоботида кўра, дунё бўйлаб ногиронлиги бўлган болалар сони деярли 240 миллионни ташкил этади.¹ Ҳозирги кунда Ўзбекистонда **бир миллионга яқин** имконияти чекланган ва ногиронлиги бўлган фуқаролар², шу жумладан, 100 мингдан ортиқ 16 ёшгача ногиронлиги

¹ United Nations Children's Fund, *Seen, Counted, Included: Using data to shed light on the well-being of children with disabilities*, UNICEF, New York, 2021. P.18 <https://data.unicef.org/resources/children-with-disabilities-report-2021/>

² <https://isrs.uz/oz/uzbekiston-yangiliklari/uzbekiston-xalqiga-murojaat>

бўлган болалар истиқомат қилмоқда.³ Жумладан Ўзбекистонда бор бўлган 9 млн. 800 минг нафардан зиёд 16 ёшгача болалардан, 100 минг 110 нафарида ногиронлик мавжуд. Ногиронлиги бўлган болаларнинг 54 минг 846 нафари ўғил, 45 минг 264 нафари қизлар. Уларнинг 43 минг 47 нафари шаҳарларда, 57 минг 63 нафари қишлоқ жойларда истиқомат қилади.⁴

БМТнинг “Ногиронлар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Конвенциясининг халқаро стандартлари ва талабларини, шунингдек, “ногирон” сўзи ўрнига “ногиронлиги бўлган шахс” атамасидан фойдаланишни назарда тутувчи “Ногиронлиги бўлган шахслар ҳуқуқлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилиниши мамлакатимизнинг юқоридаги тоифага мансуб вакилларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ифодалашга хизмат қилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТдаги Инсон ҳуқуқлари бўйича кенгашининг 46-сессиясидаги нутқида “имконияти чекланган шахсларнинг ўз қобилиятини тўла рўёбга чиқариш масалалари бўйича Минтақавий кенгаш тузишни таклиф этди”.⁵ Ушбу таклифни республикамизда ногиронлиги бўлган шахсларнинг ҳимоясига қаратилган фаолиятларни юқори даражадаги кўриниши сифатида ҳам таъкидлаш мумкин.

Ногиронлиги бўлган болалар сонининг ўсиши, уларни жамиятнинг тўлиқ ҳаётига жалб қилиш зарурлигини англади, бу эса ўз навбатида уларнинг тўлиқ таълим олиш ҳуқуқларини таъминланишини инклюзив таълим ғояси ва амалиётининг тобора оммалашиб бораётганидан билиш мумкин. Жаҳон миқёсида БМТнинг «Бола ҳуқуқлари тўғрисида» Конвенцияси, «Ногиронлар ҳуқуқлари ҳақида»ги Декларациялари ногиронлиги бўлган болаларни ижтимоий ҳаётга эрта уйғунлашуви муаммосини ҳал қилиш, замонавий махсус таълимни мазмунини янгилаш, инноватсион ғояларнинг татбиқ этилишига асос бўлмоқда.⁶

Ногиронлиги бўлган болаларнинг интеграциясини оила, таълим ва ижтимоий ҳимоя тизими каби ижтимоий институтлар призмаси асосида кўриш

³ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining yettinchi yalpi majlisi to‘g‘risidagi AXBOROT <http://isrs.uz/oz/ozbekiston-yangiliklari/informacia-o-sedmom-plenarnom-zasedanii-senata-olij-mazlisa-respubliki-uzbekistan> (15.05.2021)

⁴ **Ulug‘bek VAFOYEV.** Nogironlarni parvarish qilayotgan kishilarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish lozim.// Xalq so‘zi. 29 Sentyabr 2020 <https://xs.uz/uz/post/nogironlarni-parvarish-qilayotgan-kishilarning-izhtimoiy-himoyasini-kuchajtirish-lozim>

⁵ Prezident Shavkat Mirziyoevning BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashining 46-sessiyasidagi nutqi <https://iiv.uz/uz/news/prezident-shavkat-mirziyoevning-bmt-inson-huquqlari-bo-yicha-kengashining-46-sessiyasidagi-nutqi> (15.05.2021)

⁶ Incheon Declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19-22 May 2015, Incheon, Republic of Korea)

муҳим аҳамиятга эга. Рус олими В.Д. Заицев ногиронлиги бўлган болаларнинг ижтимоий интеграция турлари таснифини: пассив интеграция (оилада амалга оширилади) ва фаол интеграция (болалар боғчаси, мактаб, кўшимча таълим муассасаларида амалга оширилади) деб кўрсатади. Бу болага дунёни яхшироқ ўрганишига, муносиб ҳаёт учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни эгаллашига, шахсий қобилиятларини намоён этишига ва жамиятнинг баркамол қисмига айланишига ёрдам беради. Бунга кўп жиҳатдан соғлом болалар ва ногирон болаларни биргаликдаги таълимнинг тобора кучайиб бориши ёрдам бермокда⁷ деб таъкидлайди.

Шунингдек, таълим – билим бериш, малака ва кўникмалар ҳосил қилиш жараёни бўлиб, кишини ҳаётга ва меҳнатга тайёрлашнинг асосий воситасидир. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон Декларациясининг 26-моддасида белгилаб қўйилганидек, “таълим олиш ҳар бир инсоннинг ҳуқуқи”дир.

Таъкидлаш лозимки, Умумжаҳон “Инсон ривожланиши концепцияси”да (2007) таълим асосий таркибий қисмлардан бири ҳисобланади. Инсоният цивилизацияси давомида таълим ва илм - фанни юқори даражада ривожлантириш ижтимоий, техник ҳамда иқтисодий тараққиётнинг муҳим двигателлари ҳисобланган. Глобаллашув шароитида мамлакатнинг инновацион ривожланиш салоҳияти рақобатбардошликнинг ҳал қилувчи омилларидан бирига айланган бир пайтда, аҳолининг юқори билим даражаси мамлакатга ўзини «энг сара» жамиятга дахлдор деб ҳисоблаш имконини берадиган обьёрўга эмас, балки яшовчанлик ва иқтисодий таъминот, пировардида сиёсий мустақиллик омилига айланади.⁸ Келажакда айнан таълим тизимида инновацияларни татбиқ қилиш кўрсаткичининг ўсиши Ўзбекистонда инсон ривожланиши даражасини оширишда асосий имконият сифатида хизмат қилади.

Бугунги кунда таълим тизимида инновацияларни татбиқ қилиш ва таълим сифатини ошириш орқали баркамол авлодни етиштиришда, Ўзбекистонда жами аҳолининг 18 фоизини⁹ ташкил этувчи мактаб ёшидаги болалар билан кучли ишлашни ва уларни ҳар томонлама ижтимоий ҳимоя қилиш талаб қилинади. Шунингдек, мавжуд болалар таркибидаги 15 фоизини¹⁰ ташкил қилувчи

⁷ *Заицев Ю.В.* Социальная интеграция детей- инвалидов в современной России. Саратов: Изд-во Научная книга, 2003.

⁸ O'zbekistonda ta'lim: talab va taklif mutanosibliği. BMT TD. T., 2008., B.10.

⁹ Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси. <https://stat.uz/uploads/doklad/2019/yanvar-dekabr/uz/19.pdf> (03.12.2022)

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси статистик маълумотлари 2018 1 январ ҳолати. Ногирон бўлган шахсларнинг статистик ҳисоби Ўзбекистон Респбликаси соғлиқни сақлаш вазирлиги Республика тиббий –ижтимоий

ногиронлиги бўлган болаларга давлатимиз томонидан кўрсатилаётган ғамхўрликларини янада кучайтириш, уларни атрофлича, ҳуқуқий, ижтимоий, иқтисодий, маънавий қўллаб-қувватлашга катта эътибор қаратилмоқда. (1-диаграмма).

1-диаграмма. Ногиронлиги бўлган болаларнинг, умумий ногиронлиги бўлган шахслардаги улуши¹¹

Демак, эътироф этилаётган ҳуқуқий асослардан келиб чиқиб, ногиронлиги бўлган болаларимизни интеграциялашувини кучайтириш орқали жамиятга ижтимоийлашувни таъминлаш бугунги вазифаларимиздан биридир.

Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Таълим тўғрисида”ги қонун¹² (2020-йил 23-сентябр) 5-моддаси қоидаларига асосан таълим олишда барча тенг ҳуқуқлидир. Бу қонун инклюзив(уйғунлашган) таълим тушунчаси киритилганлиги билан ҳам аввалги таҳриридан фарқланиб туради. Чунки, мамлакатимизда ҳам барча соҳалар қатори инклюзив таълимни ҳам тубдан ислоҳ қилишга катта эътибор қаратилмоқда. Шу сабабли инклюзив таълим тизимини жорий қилиш бўйича қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Ушбу нуқтаи назардан мамлакатимизда таълимнинг инклюзив шаклини ҳам бирдек ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб бормоқда ва инклюзив атамасини мазмунини чуқурроқ тушиниш талаб қилади. Бугунги

экспертиза комиссиясининг бирламчи маълумотларига асосланади. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси (2018йил 1 апрель ҳолатига)

¹¹ Муаллифлар томонидан Ўзбекистон Республикаси статистик маълумотлари 2019 йил 1 январ ҳолати. Ногирон бўлган шахсларнинг статистик ҳисоби Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги Республика тиббий –ижтимоий экспертиза комиссиясининг бирламчи маълумотларига асосланади. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси (2018йил 1 апрель ҳолатига)

¹² <https://lex.uz/docs/-5013007>

кунда, умумтаълим мактабларида инклюзив таълим тушунчасини олимлар турлича талқин қилишади. Инклюзив таълим – инглизча сўздан олинган бўлиб, инслусиве, инслусион – уйғунлашмоқ, уйғунлаштирилган, ўзига тортувчи, қамраб олувчи, лотинчада эса инслуд – қамраб оламан, жалб қилмоқ, яъни алоҳида эътиборга муҳтож бўлган ва оддий болалар ўртасидаги тўсиқларни бартараф этиш деган маъноларни англатади. Инклюзив таълим алоҳида эътиборга муҳтож бўлган, вояга етаётган ўсмирлар ривожланишида учрайдиган нуқсонлар ёки иқтисодий қийинчиликлардан қатъий назар ижтимоий ҳаётга мослаштиришга йўналтирилган ўқув жараёнига жалб қилишни ифодаловчи таълим тизимидир. Шунингдек, инклюзив таълим ногиронлиги бўлган ўқувчиларнинг хилма-хил эҳтиёжларига хизматларнинг узлуксизлиги, жумладан улар учун энг қулай бўлган таълим муҳити билан мос келишини таклиф қилади. Бу тамойил қуйидагиларни англатади:

✓ барча болалар бошиданоқ улар яшаётган мактабнинг таълим ва ижтимоий ҳаётига киритилиши керак;

✓ инклюзив мактабнинг вазифаси - ҳар бир боланинг эҳтиёжларига жавоб берадиган тизимни куриш;

✓ инклюзив мактабларда нафақат ногиронлиги бўлган болаларга, балки барча болаларга муваффақиятга эришиш, ўзини хавфсиз ҳис қилиш, жамоада бирга бўлишни кадрлаш имконини берадиган ёрдам кўрсатилади. Бундай мактабнинг мақсади барча ўқувчиларга энг тўлақонли ижтимоий ҳаёт, жамоада, маҳаллий ҳамжамиятда энг фаол иштирок этиш имкониятини бериш ва шу билан энг тўлиқ ўзаро ҳамкорликни таъминлаш, жамият аъзолари сифатида бир-бирига ёрдам беришдир.¹³ Ногирон бўлган болаларга таълим бериш бўйича хорижий тажрибани қисқача кўриб чиқиш натижаларини сарҳисоб қилсак, шуни айтишимиз мумкинки, баъзи мамлакатларда ушбу тоифадаги болаларни интеграция қилиш муҳимлиги тўғрисида маълум бир консенсус мавжуд¹⁴. "Инклюзив таълим" нафақат таълим соҳаси мутахассислари, балки соҳа раҳбарлари, сиёсатчилар, ижрочилар, иқтисодчилар, ҳуқуқ ҳимоячилари (айниқса ногиронларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қиладиганлар) ва ижтимоий ишчилар (ижтимоий адолатни ҳимоя қиладиган ва жамиятнинг ҳимоясиз аъзоларига ваколат берувчилар) фаолиятида ҳам аҳамиятли йўналишдир.

¹³ Shea T.M., Bauer A.M. An Introduction to special Education. A Social systems perspective. 2nd edition. Madison, WI: Brown & Benchmark, 1997.

¹⁴ Ferguson D.L., Meyer G., Jeanchild L., Juniper L., & Zingo J. (1992) Figuring out what to do with groupings: How teachers make inclusion "work" for students with disabilities // Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps. №17. 1992. P.218-226.

Инклюзив таълимнинг мураккаблигига қарамай, кўплаб мамлакатлар, болаларнинг имкониятларидан қатъий назар, доимий ва умумий, биргаликдаги таълим муҳимлигини тан олишади. Инклюзив таълим фалсафаси, барча одамлар йўналтирилганлигидан қатъий назар, ижтимоий хизматлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга эканлигини тан олади ва қадрлайди. У инсонларни ноёб деб билади, уларнинг барчаси ўз қобилиятларини ривожлантириш ҳуқуқига эга эканлигини тан олади¹⁵. Унда одамларнинг иштирокини кучайтириш ва жамиятда барча турдаги камситишларга барҳам бериш зарурлигига эътибор қаратилган. Шундай қилиб, инклюзия фалсафаси одамларнинг кундалик ҳаётлари учун зарур бўлган ижтимоий кўникмаларни ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди.¹⁶ Махсус таълим бўйича адабиётларда "Алоҳида таълим эҳтиёжлари" атамасини жисмоний, ҳиссий, руҳий саломатлик ёки бошқа ногиронлиги сабабли ёки бошқа ҳар қандай шароитларда инсоннинг таълим олишда қатнашиш ва ундан фойда олиш имкониятини чеклаш сифатида белгилайди.¹⁷ Шунингдек, алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларни қўллаб-қувватлаш ҳақида инклюзив таълимдаги инклюзивликни баҳолашда¹⁸, асосан инклюзияни қуйидаги: ногиронлиги бўлган ўқувчилар; сурункали касалликларга чалинган болалар; стрессга учраган оилалар фарзандлари; ҳомиладор ўқувчи қизлар ва ёш оналар тоифаларига алоҳида эътибор қаратиш зарурлиги¹⁹ кўрсатилади.

1994 йилда UNESCO томонидан Махсус эҳтиёжларга эга бўлган таълим соҳасидаги принтсиплар, сиёсат ва амалиётлар тўғрисидаги Саламанка баёнотида барча шароитларда бўлишидан қатъий назар барча болаларнинг биргаликдаги таълимга муҳтожлиги таъкидланади. Бошқа томондан, ногиронлар учун тенг имкониятларни таъминлашнинг стандарт қоидалари ногиронлиги бўлган одамларнинг ижтимоий фаолиятда самарали иштирок этишидаги барча тўсиқларни олиб ташланишини таъминлашга қаратилган инклюзив таълимни яратиш йўлидаги халқаро ҳуқуқий ҳужжатдир.²⁰

Шунингдек, ушбу ҳуқуқий-норматив ҳужжатларда жамиятимизнинг бир бўлаги бўлган махсус ёрдамга муҳтож болаларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш,

¹⁵ Anusuya K. Yadav. SOCIAL WORK AND INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS. Article DOI: 10.21474/IJAR01/2528 DOI URL: <http://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/2528>

¹⁶ Anusuya K. Yadav. SOCIAL WORK AND INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS. Article DOI: 10.21474/IJAR01/2528 DOI URL: <http://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/2528>

¹⁷ Anusuya K. Yadav. SOCIAL WORK AND INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS. Article DOI: 10.21474/IJAR01/2528 DOI URL: <http://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/2528>

¹⁸ Ofsted. Evaluating Educational Inclusion. London, 2000

¹⁹ Ofsted. Evaluating Educational Inclusion. London, 2000

²⁰ <http://www.csie.org.uk/inclusion/unesco-salamanca.shtml> 12/3/2022 10:12 AM

уларга таълим-тарбия бериш, уларнинг соғлом болалар қаторидан ўрин олиб ўз қобилияти, имкониятларини кўрсата олишига, маънавий камол топишига қаратилган чора-тадбирлар белгилаб берилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 5-сентябрдаги “Халқ таълими тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3931-сон қарорида²¹ алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларнинг ижтимоий кафолатларини таъминловчи чора-тадбирлар самарадорлигини янада ошириш, уларнинг таълим-тарбия (шу жумладан, инклюзив таълим-тарбия) олишига хизмат қиладиган мослашув муҳитини яратиш бўйича алоҳида вазифалар қайд этиб ўтилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 29-апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030-йилгача ривожлантириш концепциясида алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга кўрсатиладиган таълим хизматлари сифатини яхшилаш бўйича:

- алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар таълим оладиган таълим муассасалари биноларига қўйиладиган талабларни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш;

- алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар ўқитиладиган таълим муассасаларини зарур адабиётлар, методик қўлланмалар, турли касбларга ўқитиш учун ускуна ва жиҳозлар билан таъминлашга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш;

- алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларни ўқитиш учун инклюзив таълим тизимини ташкил этиш, умумтаълим муассасаларини махсус мосламалар (кўтариш қурилмаси, пандус, тутқич ва бошқалар), шунингдек тегишли кадрлар (махсус педагог, болаларни руҳий-педагогик кузатиш бўйича мутахассислар) билан таъминлаш;

- жамоатчилик ўртасида алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларнинг билим олиш ҳуқуқи, инклюзив ўқитишнинг мазмун-моҳияти ҳақида тушунтириш ишларини олиб бориш;

- ўқувчиларнинг жисмоний ва ақлий талаб - эҳтиёжидан ва таълим муассасаларининг географик жойлашувидан келиб чиққан ҳолда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар ўқитиладиган таълим муассасаларини оптималлаштириш;

- алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларнинг мослашиши ва интеграцияси учун мактаб-интернатларни босқичма - босқич махсус жиҳозлар билан таъминлаш;

²¹ <https://lex.uz/docs/3893416>

- алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган ҳар бир боланинг инклюзив таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш каби вазифалар белгиланган.

ХУЛОСА

“Замонавий мактаб”ларни қуришда ушбу мактабларда алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларни ўқитиш учун зарур шарт-шароитларни яратиш, улар учун махсус инфратузилма бўлиши ва жиҳозланишини таъминлаш мақсадида инклюзив таълимни ташкил этиш бўйича “Замонавий мактаб”га қўйиладиган меъёрий талаблар лойиҳаси ишлаб чиқилиши зарур.

REFERENCES

1. O‘zbekistonda ta’lim: talab va taklif mutanosibliği. BMT TD. T., 2008., B.10.
2. United Nations Children’s Fund, *Seen, Counted, Included: Using data to shed light on the well-being of children with disabilities*, UNICEF, New York, 2021. P.18 <https://data.unicef.org/resources/children-with-disabilities-report-2021/>
3. <https://isrs.uz/oz/ozbekiston-yangiliklari/ozbekiston-xalqiga-murojaat>
4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining yettinchi yalpi majlisi to‘g‘risidagi AXBOROT <http://isrs.uz/oz/ozbekiston-yangiliklari/informacia-osedmom-plenarnom-zasedanii-senata-olij-mazlisa-respubliki-uzbekistan> (15.05.2021)
5. Ulug‘bek VAFOYEV. Nogironlarni parvarish qilayotgan kishilarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish lozim.// Xalq so‘zi. 29 Sentyabr 2020 <https://xs.uz/uz/post/nogironlarni-parvarish-qilayotgan-kishilarning-izhtimoiy-himoyasini-kuchajtirish-lozim>
6. Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo‘yicha kengashining 46-sessiyasidagi nutqi <https://iiv.uz/uz/news/prezident-shavkat-mirziyoevning-bmt-inson-huquqlari-boyicha-kengashining-46-sessiyasidagi-nutqi> (15.05.2021)
7. Incheon Declaration/Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all (World Education Forum, 19-22 May 2015, Incheon, Republic of Korea)
8. *Зайцев Ю.В.* Социальная интеграция детей- инвалидов в современной России. Саратов: Изд-во Научная книга, 2003.
9. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати. Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси. <https://stat.uz/uploads/doklad/2019/yanvar-dekabr/uz/19.pdf> (03.12.2022)

10. Ўзбекистон Республикаси статистик маълумотлари 2018 1 январ ҳолати. Ногирон бўлган шахсларнинг статистик ҳисоби Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги Республика тиббий –ижтимоий экспертиза комиссиясининг бирламчи маълумотларига асосланади. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси (2018йил 1 апрель ҳолатига)
11. <https://lex.uz/docs/-5013007>
12. Shea T.M., Bauer A.M. An Introduction to special Education. A Social systems perspective. 2nd edition. Madison, WI: Brown & Benchmark, 1997.
13. Ferguson D.L., Meyer G., Jeanchild L., Juniper L., & Zingo J. (1992) Figuring out what to do with groupings: How teachers make inclusion “work” for students with disabilities // Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps. №17. 1992. P.218-226.
14. Anusuya K. Yadav. SOCIAL WORK AND INCLUSIVE EDUCATION FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS. Article DOI: 10.21474/IJAR01/2528 DOI URL: <http://dx.doi.org/10.21474/IJAR01/2528>
15. Ofsted. Evaluating Educational Inclusion. London, 2000
16. <http://www.csie.org.uk/inclusion/unesco-salamanca.shtml> 12/3/2022 10:12 AM
17. <https://lex.uz/docs/3893416>
18. Абдурахмонова, М. М. (2021). Теории межсекторальных подходов к защите детей. *Человек. Наука. Социум*, (2), 62-74.
19. Абдурахмонова, М. М. (2021). Необходимость изучения общественного мнения для принятия эффективных решений в школе. *Человек. Наука. Социум*, (1), 33-46.
20. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). Узбекская модель развития малого предпринимательства. *Ученый XXI века*, 62.
21. Абдурахмонова, М. М., & Содикова, Д. Ш. (2020). Efficiency of management of higher education institutions in the preparation of qualified personnel. *Человек. Наука. Социум*, (2), 8-27.
22. Абдурахмонова, М. М. (2021). Мактабларда самарали қарор қабул қилиш учун жамоатчилик фикрини ўрганиш зарурияти. *Журнал Социальных Исследований*, (SPECIAL ISSUE 1).
23. Абдурахмонова, М. М., & Орипов, А. (2019). Основные направления и приоритеты научной актуализации информационной парадигмы гражданского общества. *Мировая наука*, (12), 56-59.

24. Абдурахмонова, М. М., & Мирзажонов, Ж. (2020). Роль конституции в построении правового государства и гражданского общества. *Теория и практика современной науки*, (3), 9-11.
25. Абдурахмонова, М. М., & Маллабоев, Ш. А. (2016). Uzbek model of small business development. *Учёный XXI века*, (3-4 (16)), 58-63.
26. Madaliyeva, F., & Abdurakhmonova, M. (2021). O'zbekistonda maktab bitiruvchi o'quvchilarini kasb-hunar bilan ta'minlashda ijtimoiy ish amaliyoti. *Студенческий вестник*, (8-3), 94-95.
27. Abdurakhmonova, M., & A'zamova, Z. (2021). O'zbekistonda pensiya ta'minoti tizimini shakllantirishning muhim jihatlari. *Интернаука*, (7-2), 91-93.
28. Sharipova, K., & Abdurakhmonova, M. (2021). O'zbekiston maktablarida mehribonlik uylari tarbiyalanuvchisi bo'lgan o'quvchilar bilan ijtimoiy ish amaliyoti istiqbollari. *Студенческий вестник*, (8-3), 82-83.
29. Abdurakhmonova, M., Karimova, G., & Karimova, M. (2021). Role of ethical culture in preventing violence among pupils. *Интернаука*, (11-2), 50-51.
30. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. (2020). Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. *Chief Editor*, (5), 8.
31. Abdurakhmonova, M. M. ugli Mirzayev, MA, Karimov, UU, & Karimova, GY (2021). Information Culture And Ethical Education In The Globalization Century. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(03), 384-388.
32. Abdurakhmonova, M. M., Akramov, D. O., & Egamberdiev, F. A. Conceptual aspects of the development of social work in the new social protection system of Uzbekistan. Chief Editor.
33. Abdurakhmonova, M. (2020). World practical experience of developing a school-oriented sphere of professional activity of social work. *Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems*, 12(6), 1181-1186.